

HLAVACSKA ANDRÁS

Én, Jónás Tamás, itt vagyok!

JÓNÁS TAMÁS: LASSULÓ ZUHANÁS

Magvető Kiadó
Budapest, 2013
220 oldal, 2490 Ft

Jónás Tamás legújabb kötetében, a *Lassuló zuhanás*ban még megvan a hajlam a játékra, de valami mintha eltört volna legbelül; még érezni a vállalkozó kedvet, ami azonban egy melankolikus, néha panaszos, ritkábban fenyegető, de mindig mély fájdalomról tanúskodó hanggal keveredik. Bár ezen nincs is mit csodálkozni, hiszen az újra és újra visszatérő témák, az árvaság, hontalanság, múlt szerelmek, cigánylét stb. nem sok okot adnak a derűre, a vidámságra.

A költői kalandvágy, a játékoság leginkább a formai kísérletezésekben és a szójátékokban érhető tetten. A kötet szerzője számos lírai műfajban kipróbálja magát: szonettek (*A repülés ára, Költészet tanoncoknak, Veszekedés stb.*) éppúgy találunk a *Lassuló zuhanás*ban, mint egy teljes szonettkoszorút (*Keresztények alkonya*); népdalt (*Nóta kettő, három..., Épdal, Csuhaj stb.*) éppúgy, mint rapdalt (*Pislogás*); balladát (a *Kék szél* ciklus első darabjai) éppúgy, mint képvetsét (*Nyílhegydal*).

A kihívások tudatos kereséséről tanúskodnak a különféle verstípusok mellett a szójátékok is. Ezek némelyike jól eltalált, mások nehezen (vagy egyáltalán nem) megfejthetők, s akad olyan is, mely kitüremkedik a szövegkörnyezetből. A *Szösszonett* cím például ötletes, frappáns, illik a szonettformában írt ujgyakorlatszerű vershez, a *Romagyar* jól jelzi a kötet lírai énjének kettősségét; a *Falfordulás* vagy a *Kell-tető* címek viszont már homályosabbak, kapcsolatuk a művekkel nem világos. Az *Üres vers* utolsó szópárja, a „remény-denevér” pedig nem ad semmilyen többletjelentést a versnek, mintha pusztán a rím kedvéért született volna meg.

A formák és a szójátékok mögött azonban keserű, tragikus témák húzódnak, melyek – mint már utaltam rá – nem csak egyszer-egyszer, egyetlen alkotás erejéig villannak fel Jónás Tamás kötetében, hanem újra és újra helyet követelnek maguknak. Még mielőtt azonban ezek részletezésébe belemerülnék, fontosnak tartom megemlíteni, hogy a *Lassuló zuhanás*ban nem csak tematikus, hanem motivikus ismétlődé-

sekkel is találkozunk. Bizonyos kulcsszavakat (pl. vér, kék, szárny, szél stb.) több alkotásban is fellelhetünk, ám ezek általában nem hordoznak rögzített jelentéseket. Előfordul ugyan, hogy egy motívumhoz három-négy versben is hasonló konnotáció társul, de mindig akadnak más költemények, melyek megbontják ezt a rendet. A kötet egyik központi motívumához, a szélhez például az első versekben nem egyszer az önfeledtség, illetve a megtisztulás, a terhektől való megszabadulás képzetei kapcsolódnak. Az előbbire a *Kék szél* ciklus címadó verse ugyanolyan jó példa, mint a sorozat *Az anya első éneke* című darabja: „A kék szél rávetít egy délibábot / a tájra: tengeres zöld hegyeket.”, „A szél ma vitorlázni kedvező.” (*Kék szél*); „Az udvaron a részeg szél köszönget.” (*Az anya első éneke*) A tisztulás is több alkotásban megjelenik: „Az elhintett gonosz port felkapja a szép szél.” (*Fekete higany*); „Majd csak jön a tisztító szél” (*Kegyetlen dúdolgató*); „Öregszel. Az emlékek összeszednek. / De maradsz te. Ha átadod a szélnek.” (*A nővér búcsúja*); stb. Ám a kötet más verseiben is felbuknak a szél, egymástól teljesen távol álló jelentésekkel. Hogy csak néhányat említsék ezek közül: „Urak, szelek, kik ráírtok a sorsra, / most hagyjátok magára a szegényt.” (*A költöző dala*); „Autót zaklat a szél, de hajót hagy.” (*Sóhajtozó*); „A szél csontváz, üres bokor az álma.” (*Provokáció*); stb. Jól látható tehát, hogy ezek a kulcsszavak szövegről szövegre változnak, a különböző kontextusokban különböző értelem párosul hozzájuk.

Rátérve most már a kötet ismétlődő problémaköreire, mindenekelőtt érdemes megfigyelni, hogy a *Lassuló zuhanás* egy gazdag intertextuális hálóval teríti be ezeket, melyektől még erőteljesebbé válnak. Legjobb példája ennek a *Sírjunk!* című alkotás, mely „nincs üresebb zseb a nagy nyomorúságban sem / mint ahogyan és amilyen üresen vagyok én ma” sorraival Ady Endre *Kocsi-út az éjszakában* című versére játszik rá – megidézve annak dekadenciáját és pesszimizmusát. Nem véletlen azonban, hogy a különböző módon megidézett szerzők (Petőfi, Ady, Kosztolányi, Móricz, Petri, Dante, Babits, Cseh Tamás stb.) közül József Attila kapja a legnagyobb hangsúlyt. Az a József Attila, aki kései költészetében vissza-visszatért ugyanazokhoz a problémákhoz, aki „rögeszmés témákkal” viaskodott – csakúgy, mint a *Lassuló zuhanás*ban megképzett lírai én. Akiről megtudjuk, hogy árva és cigány, hogy van egy nővére (Mari) és két fia. Hogy Jónás Tamásnak hívják. Mindezek az adatok több versben is szerepelnek: céljuk nem az, hogy egy referenciális olvasat kialakítására bízassák a befogadót, hogy az alkotásokban megképzett szubjektumban a valódi szerzőre ismerjen, hanem hogy egy egységes lírai ént hozzanak létre.

Amikor ezek az adatok már nem pusztá információként bukkannak fel a versekben, hanem kifejtést nyernek, egy gondolatmenet épül köréjük, azok a kötet legsikerültebb részei. Ezek között találunk olyanokat, melyek szoros kapcsolatot mutatnak több 1935 és 1937 között született József Attila művel. Ilyen például a felnőttben lakozó gyerek vagy a sajátos istenhit kérdésköre. Az előbbinek József Attila *Kirakják a fát* című versében így ad hangot: „A kis kölyök, ki voltam, ma is él / s a felnőttet a bánat fojtogatja; / de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél / s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.”, melyre Jónás Tamásnál a kötet címadó versének, a *Lassuló zuhanás*nak kezdősorai rímelenek („cipelem ezt a kislít és ő cipelet engem / nagyon féltett kis vacca van eszemben szívemben”), de hasonló gondolat fogalmazódik meg a *Költői csendháborítás* című verses dialógusban is („egy összetört gyerek sír bennem verset”).

Az Istenhez való összetett viszonyban is hasonló párhuzamok figyelhetők meg. A *Lassuló zuhanás* lírai énje a *Levél a kislítúhoz* című versben így nyilatkozik hit és hitetlenség kérdésé-

ről: „[I]stennek ha létezik is nincsenek végleges tervei”, mely gondolat József Attila *A bűn* című alkotásának utolsó strófáját juttathatja az olvasó eszébe: „Én istent nem hiszek s ha van, / ne fáradjon velem; / majd én föloldozom magam; ki él segít nekem.”

József Attila lírája jótékony hatással van Jónás Tamás ezen témáira, az olvasó joggal érezheti úgy, hogy ezek a kételyek, tragédiák elválaszthatatlanul a *Lassuló zuhanás* lírai énjének részei, hozzá tartoznak. Az idézetek, az allúziók és különféle utalások csak érthetőbbé, kifejezőbbé teszik őket. Akad azonban néhány olyan problémakör, amivel más a helyzet, melyeknél az a furcsa sejtlem kerítheti hatalmába a befogadót, hogy kizárólag a József Attila hatás miatt fogalmazódnak meg. Ilyen például a büntelenség témája. József Attila számos művének választotta tárgyául a jogtalanul elszenvedett büntetést (*A bűn, Mint gyermek...* stb.), mely Jónás Tamásnál csak egy helyen, a *Szenttelen* kezdősoraiban jelenik meg látványosan („Kutakodtam, nem láltam bűnt, bocsátani”), ám akkor teljesen kibontatlanul marad.

Ha már József Attila jótékony hatásánál tartunk, érdemes megjegyezni, hogy a kötet korántsem problémamentes szerkezetét is a józsefattilázó költemények próbálják megmenteni. Ívet ezek sem képesek adni a *Lassuló zuhanás* kusza verstömegének, arra a kérdésre, hogy mi alapján válogatták ki és rendezték sorba ezeket az alkotásokat, nem adnak választ, de legalább egy halvány tudatosságot jeleznek. Csak két példát hoznék ennek szemléltetésére. Az első ötven vers előszöri végigolvasásának két legfontosabb tapasztalata, hogy Jónás Tamás kötetében sok olyan költemény található, melyek komoly kihívás elé állítják az értelmezőt, melyeknek nem lehet könnyűszerrel a mélyére ásni; és, hogy rengeteg a József Attila rájátszás. A következő ötven alkotás csak megerősíti ezt a benyomásunkat. Majd jön a *Para* című vers. Első négy sora így hangzik: „Petri György voltam. Jámbor és szegény. / Olcsó és rossz borokat ittam én. / A gangon álltam, s orrot fújtam ott. / Füstöt, múltat, holtat és papot.” Száz oldalnyi titokzatos, József Attila szagú mű után következik egy érthető, egyszerű, humoros költemény – mely a *Medáliák*, az egyik legénigmatikusabb József Attila vers, első darabját idézi meg! „A *Medáliák* kell neked? Megkaphatod” – így a tervezők, akik úgy tűnik, egy lépéssel az olvasó előtt járnak.

Vagy talán kettővel. Hiszen a 178. oldalon, a kötet vége felé újabb fordulat következik, az *Ézsaiás kiáltása* című alkotás felütése: „Hagyjátok már békén József Attilát!” A befogadó meglepődik: kinek a hangja ez? Egy közönséges lírai éné, aki torkig van már azzal, hogy mindenhol József Attilába ütközik? Vagy a köteté, az olvasóé, aki eddigre már biztosan belefáradt a rengeteg József Attila-intertextusba? Talán mindegyikből van egy kicsi ebben a kifakadásban. Ennek a két műnek egészen más lenne az értelme, ha a kötet elején kaptak volna helyet, egy jelentésréteggel szegényebbek lennének. Kár, hogy a *Lassuló zuhanás*ban kevés ehhez hasonló megoldás található.

A kötet szerkezeti hibáiért és a helyenként már túlzásba vitt józsefattilázásáért azonban kárpótolnak a *Lassuló zuhanás* azon darabjai, melyek a lírai én sajátos problémáit feszegetik. A legfontosabbak ezek közül Jónás Tamás kötetének kulcstémái: az otthonkeresés, a hazátlanság, a gyökértelenség, melyek szorosan összefüggnek az árvasággal, a cigányléttel és a (gyermekkori) szeretethiánnyal. Ha nem is a legkidolgozottabbban, de a legnyíltabbban és legletisztultabbban az *Irigyed vagyok* című versben fogalmazódik meg ez: „Ismertem egy fát. / Talán csak ezt az egyetlen / igazán. [...] / Utáltam, titka volt, / miről / soha nem beszélt. / Irgyelttem tőle, / kényes zsarnoka, / izmos gyökérzetét.”

De ugyanilyen jól sikerült az éjszakától való rettegés megragadása is. Ez a félelem több alkotásban is ott munkál (például a *Törzs* című költeményben: „De éjszaka, ha rettegek, mert rettegésem késik, / s már nyögdécselni sem merek, futok eddig a képig.” vagy az *Élet az is* címűben: „De az éjszaka kínoz, a férj”), ám igazán csak *A repülés ára* című versben nyer teret. Az éjszaka egyszerre adomány és átok a lírai én számára, mely „fekete szárnyakat” kölcsönöz, mely elhozza a repülés gyönyörét, ám ennek súlyos ára van: „De hétről-hétre fogy a testem, gyűrött az arcom paplana. / Nyüszít az ágy, belé, ha fekszem. Megcsonkít minden éjszaka.”

Ráadásul ezek a témák átalakítják, visszafordítják a kötet József Attilához fűződő viszonyát. Arra készítetik az olvasót, hogy eltöprengjen: vajon a hazátlanság csak marginális probléma József Attilánál, csak egy-egy versben – mint például az *Ime, hát megleltem hazámat...* kezdetűben – fordul elő, vagy ezek is mélyebben gyökereznek? Akárhogy is van, a *Lassuló zuhanás* és József Attila költészetének szoros kapcsolata vitathatatlan. Jónás Tamás jó úton halad afelé, hogy megtanuljon józsefattilául – csak közben nehogy elfelejtsen jónástamásul.